ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA’LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

Илмий-инновацион журнал

Jurnal OAK Rayosatining 2022-yil 30-sentabrdagi 325/6-son qarori bilan filologiya fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan

2021-yildan buyon nashr etiladi

2025/ № 4. 3-4

Termiz – 2025

Muassis:
Termiz davlat universiteti

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020-yil 19-oktyabrda 1122 raqami bilan ro‘yxatga olingan. Matnlarda foydalanilgan misol, ko‘chirma va ma’lumotlar aniqligi uchun mualliflar javobgardir. Jurnaldan ko‘chirib bosilganda manba qayd etilishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 28.12.2025
Qog‘oz bichimi: 70x85
Bosma tabog‘i: 5.94
Ofset bosma. Ofset qog‘ozi
Adadi: 100
Bahosi kelishilgan narxda
Buyurtma: 155-son

«TerDU bosmaxonasi»da chop etildi
Termiz shahri, Barkamol avlod ko‘chasi, 43-uy

Tahririyat manzili:
190111, Termiz shahri,
Barkamol avlod ko‘chasi, 43.
Telefon: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Rasmiy sayt:
https://journaltersu.uz

BOSH MUHARRIR:
Abduqodir TOSHQULOV,
iqtisod fanlari doktori, professor

TAHRIR HAY’ATI:

Bekpo‘lat Umurqulov, filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o‘rinbosari)
Shoxista Maxmaraimova, filologiya fanlari doktori, professor (mas’ul muharrir)
O‘ral Xoliyorov, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O‘zbekiston)
Olmos Ulviy Binnatova, f.f.d., professor (Ozarbayjon)
Karl Rayxl, f.f.d., professor (Germaniya)
Vali Savash yelok, f.f.d., professor (Turkiya)
Dorota Silviya, f.f.f.d. (PhD), dotsent (Polsha)
Muslihiddin Muhiddinov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Ibodulla Mirzayev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Abdi Mamatov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Suyun Karimov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Muhammadxon Hakimov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Nafas Shodmonov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Dilmurod Quronov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Murodqosim Abdiyev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Baxtiyor Mengliyev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Normat Yo‘ldoshev, f.f.d., dotsent (O‘zbekiston)
Baxtiyor Xolmuxamedov, f.f.d., dotsent (O‘zbekiston)
Bobonazar Murtazayev, f.f.n., dotsent (O‘zbekiston)
Asqar Eshmo‘minov, f.f.d., dotsent (O‘zbekiston)
Obidjon Shofiyev, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O‘zbekiston)
Zafar Umurqulov, f.f.f.d., dotsent, (PhD) (O‘zbekiston)
Nurali Amonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Hakim Ahmedov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Abdulla Xudoyqulov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Ahad Shukurov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Eshnazar Jabborov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Abdumurod Arslonov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Sirojiddin Turdimurodov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Umida Raximova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Gulchehra Begmatova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Nargis Qurbonazarova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Muyassar Xolova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Shoira Omonturdiyeva, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Sherzod Turdiqulov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Alibek Omonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Humayun Nadim Muhammad, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)

Texnik muharrir: Bahodir To‘raliyev

Учредитель:
Термезский государственный университет

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

Зарегистрировано Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан от 19 октября 2020 года под номером 1122.

Авторы несут ответственность за точность приведенных в текстах примеров, отрывков и данных. Необходимо указывать источник при копировании из журнала.

Разрешено к печати: 28.10.2025
Размер бумаги; 70x85
Печатный лист: 5.94
Офсетная печать: Офсетная бумага
Тираж: 100. Цена договорная
Заказ: 155

Печатано в «Типографии ТерГУ»
ул. Баркамол авлод 43, г. Термез

Адрес редакции:
190111, г.Термез, ул. Баркамол авлод, 43.
Телефон: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Официальный сайт:
www.philologicalresearch.uz

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Абдукадир ТАШКУЛОВ, доктор экономических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Бекпулат Умуркулов, доктор филологических наук, профессор (зам. главного редактора)
Шохиста Махмараимова, доктор филологических наук, профессор (ответственный редактор)
Урал Холияров, ф.ф.ф.д. (PhD), доцент (Узбекистан)
Олмос Улвий Биннатова, д.ф.н., профессор (Азербайджан)
Карл Райхл, д.ф.н., профессор (Германия)
Вали Саваш Елок, д.ф.н., профессор (Турция)
Дорота Сильвия, PhD, доцент (Польша)
Муслихиддин Мухиддинов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Ибодулла Мирзаев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Абди Маматов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Суюн Каримов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мухаммадхон Хакимов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нафас Шодмонов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Дилмурод Куронов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мурадкасим Абдиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Бахтиёр Менглиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нормат Юлдашев, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бахтиёр Холмухамедов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бобоназар Муртазаев, к.ф.н., доцент (Узбекистан)
Аскар Эшмуминов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Обиджон Шофиев, д.ф.ф.н. (PhD), доцент (Узбекистан)
Зафар Умуркулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Нурали Амонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хаким Ахмедов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Абдулла Худайкулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Ахад Шукуров, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Эшназар Джаббаров, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Абдумурод Арслонов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Сирожиддин Турдимуродов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Умида Рахимова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Гульчехра Бегматова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Наргис Курбаназарова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Муяссар Холова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Шаира Амонтурдиева, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Шерзад Турдикулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Алибек Омонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хумаюн Надим Мухаммад, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Технический редактор: Баходир Туралиев

Institutor:
Termez State University

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

SCIENTIFIC-INNOVATIONAL JOURNAL

Registered by the Agency for Information and Mass Communications under the President's Administration of the of the Republic of Uzbekistan on October 19, 2020 under number 1122.

The authors are responsible for the accuracy of the examples, passages and data provided in the texts. The source must be specified when copying from the journal.

Approved for printing: 28.10.2025
Size of the paper: 70x85
Printed sheet: 5.94. Offset printing.
Offset paper. Circulation: 100
Price is negotiable
Order: 155. Printed at the «Printing House of the TerSU»
43, Barkamol avlod str. Termez city.

Address of Editorial Office:
190111, Barkamol avlod str., 43,
Termez city.
Phone: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Official website:
www.philologicalresearch.uz

EDITOR IN-CHIEF:
Abdukodir TASHKULOV, doctor of economic sciences, professor

EDITORIAL BOARD:

Bekpulat Umurkulov, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (deputy chief editor)
Shohista Makhmaraimova, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (editor-in-chief)
Ural Kholiyorov, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Olmos Ulviy Binnatova, doct.of philol. sciences, professor (Azerbaijan)
Karl Rayxl, doct.of philol. sciences, professor (Germany)
Vali Salvash Elok, doct. of philol. sciences, professor (Turkey)
Dorota Silvia, PhD, associate professor (Poland)
Muslihiddin Mukhiddinov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Ibodulla Mirzaev, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Abdi Mmatov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Suyun Karimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muhammadkhon Khakimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Nafas Shodmonov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Dilmurod Kuronov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muradkasim Abdiyev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Mengliev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Normat Yuldashev, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Kholmukhamedov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bobonazar Murtazaev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Askar Eshmuminov, doct.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Obidjon Shofiev, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Zafar Umurkulov, PhD (Uzbekistan)
Nurali Amonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Hakim Akhmedov, PhD (Uzbekistan)
Abdulla Khudaykulov, PhD (Uzbekistan)
Ahad Shukurov, PhD (Uzbekistan)
Eshnazar Jabbarov, PhD (Uzbekistan)
Abdumurod Arslonov, PhD (Uzbekistan)
Sirojiddin Turdimurodov, PhD (Uzbekistan)
Umida Rakhimova, PhD (Uzbekistan)
Gulchekhra Begmatova, PhD (Uzbekistan)
Nargis Kurbanazarova, PhD (Uzbekistan)
Muyassar Kholova, PhD (Uzbekistan)
Shoira Omonturdiyeva, PhD (Uzbekistan)
Sherzod Turdikulov, PhD (Uzbekistan)
Alibek Omonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Humayun Nadim Muhammad, PhD (Uzbekistan)

Technical editor: Bakhodir Turaliyev

МУНДАРИЖА

TILSHUNOSLIK

UMURQULOV BEKPO‘LAT
Badiiy nutq va uning shakllanish asoslari 7

IBRAGIMOV YULDASH MATKARIMOVICH
Qoraqalpog‘iston o‘zbek shevalari leksikasi tadqiqi masalasi 13

ШАРИФ ЁКУБОВ
Девони Фоний ғазалларидаги Бесутун атамасининг таҳлили 13

SHUKUROV RAHMATILLO
Qadimgi davr manbalarida Farg‘ona vodiysi toponimiyasi tahlili 19

AHMEDOV HAKIM YARASHEVICH
Xalq dostonlarida frazeologik birliklarning uslubiy tavsifi 23

AMONTURDIYEV NURALI RASHIDOVICH
O‘zbek tili etnografizmlar tizimida motivlashuv masalasi 26

ISMOILOV XURMATILLO TO‘LQINJON O‘G‘LI
Paralingvistik haqoratlar va ularni verballashtirish masalasiga doir 30

USMONOVA SHAHODAT
Publitsistik matn tarjimasida pragmatik modulyatsiya va semantik uyg‘unlik 35

RAXIMOVA UMIDA DJUMAYEVNA
Hamid Olimjon ijodida qofiyaning o‘rni 39

UMIROVA SVETLANA
Mualliflik korpusining amaliy qo‘llanilish sohalari 42

TURDIMURODOV SIROJIDDIN
Evfemik maqollar badiiylik va milliylikni kuchaytiruvchi vosita sifatida 45

TURAKULOVA UMIDAXON ANVAROVNA
Erkin o‘xshatishlarda lingvomadaniy xususiyatlarning aks etishi (Tohir Malik qissalari misolida) 48

SAATOVA SURAYYO ISMAILOVNA
Ijtimoiy tarmoq lisoniy shaxsining voqelanishi 52

РАДЖАПОВА НАТАЛЬЯ БАЗАРОВНА
Отражение и формирование: роль гендерных терминов
в восприятии материнства в современном обществе 55

SARBAROVA DILNOZA NOSIRJON QIZI
Sifatlarning badiiy matndagi funksional-stilistik o‘rni 59

XUSANOVA ZUXRA
AQSH va O‘zbekiston ijtimoiy-siyosiy matbuot matnlarida lingvopragmatik strategiyalar:
leksik-uslubiy xosliklar va ta’sirchan til vositalari 62

QURBONOV AKMALJON TAVAKALJON O‘G‘LI
Hid bilish sezgisiga oid til birliklari semantikasi 65

SUYAROVA NARGIZA YULDOSHEVNA
Metaforalarning nasriy asarlardagi tasviriy va ekspressiv imkoniyatlar 68

МУНДАРИЖА

SOBIROVA GULSHANA FAXRIDDINOVNA
O‘zbek tilida haqoratli leksika: korpus lingvistikasi asosida tahlil va bazaviy resurs yaratish 70

JUMAYEVA DILAFRO‘Z ORIFJON QIZI
«Kuntug‘mish» dostoni frazeologizmlarining semantik-statistik tahlili 75

ISLOMOV SARDOR SANJAROVICH
O‘zbek tilining onomastik sathi haqida 79

RAHMATULLOYEV AHTAM A’ZAM O‘G‘LI
Fors tilidagi ot so‘z turkumi borasida rus tilshunoslarining qarashlari 82

OMANOV SHUHRAT G‘ANIYEVICH
Nemis tilidagi “Eigentlich” modal partikelining so‘roq gaplardagi semantik imkoniyatlari hamda tarjima xususiyatlari 84

GAFUROVA NIGORA SA’DULLAYEVNA
Nonverbal means in virtual texts 87

XOLMUXAMEDOV B.F.
Mualliflik leksikografiyasining rivojlanishi va taraqqiyot yo‘li 90

TO‘RAYEVA ZARRINA ABDIMUROT QIZI
O‘zbek onlayn media sarlavhalarida klikbeyt 93

ADABIYOTSHUNOSLIK

DAVRONOVA MAHFUZA ISROILOVNA
Xalq og‘zaki ijodidagi maqollarda ayol konsepti 96

ARSLONV ABDIMUROD KAROMATOVICH
Nurboy Jabborovning adabiy-matnshunoslik merosi: ilmiy maktab, metodologiya va amaliy natijalar… 99

SAIDOVA MUHABBATXON SHUKRULLAYEVNA
Shukur Xolmirzayev asarlarida folklor motivlari va ularning estetik funksiyasi… 102

BARZIYEV OYBEK XABIBULLAYEVICH
Pisandiy va Haziniy ijodida Andijon zilzilasining nazmiy bayoni 106

SULTANOVA RAISA XAYRULLAYEVNA
«Ra’no va Zebo» dostonida Xiromiy badiiy mahorati… 108

BO‘RIYEVA MARVARID HAMDAMJON QIZI
«Javr-u zulmung garchi o‘lmaklik nishonidur manga…» 112

QOSIMOV ANVAR
Kuper ijodida indeys va o‘zbek nasrida milliy qahramon obrazlari… 116

ADABIY TAQRIZ

ҚУРОНОВ ДИЛМУРОД
“Меҳробдан чаён”нинг учинчи нашри ҳақида 119

taksilardan bittasini berib qo‘yay, istasangiz uzoqqa qatnaydigan Kamazlar bor.[1]

– Ha…chiroyli gapirding. Ammo sen “Biz hammamiz jinoyat olamining odamlarimiz”, deb nazarda tutding, shunday emasmi? Axir hamma bizni jinoyatchi deb hisoblaydi-ku?

– Umuman olganda shunga yaqinroq, – deb tan oldi Chuvrindi.[2]

“Jinoyat olamining odami” hisoblangan Asadbek nutqida qo‘llangan *gapning dangali, gapning naqdi, gapning haloli, gapning o‘g‘il bolasi* metaforik birliklari aytilmoqchi bo‘lgan fikrning tinglovchiga ekspressiv ta’sirini kuchaytirish maqsadida ketmaket qo‘llangan.

Xulosa qilib aytganda, ko‘chimning bir turi hisoblangan metafora badiiy adabiyotda badiiy tasvir vositasi bo‘lib xizmat qilish bilan bir qatorda, shu til vakillarining tafakkur tarzini, folklori, milliy madaniy qadriyatlarini, mentalligini o‘zida namoyon qiladi.

Resume. Metaphors make speech expressive, so they are widely used in artistic style. In works of this style, the impact on emotions comes first. Also, through metaphors, one can evaluate the national, mental and cultural views of a particular people.

Резюме. Метафоры делают речь выразительной, поэтому они широко используются в художественном стиле. В произведениях этого стиля на первом месте стоит воздействие на эмоции. Также посредством метафор можно оценить национальные, ментальные и культурные воззрения конкретного народа.

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta’lim. 2025; 11-12
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

O‘ZBEK TILIDA HAQORATLI LEKSIKA: KORPUS LINGVISTIKASI ASOSIDA TAHLIL VA BAZAVIY RESURS YARATISH

Sobirova Gulshana Faxriddinovna,
Termiz davlat universiteti magistranti

Til jamiyatning eng muhim ijtimoiy hodisalaridan biri bo‘lib, unda insonlarning o‘zaro muloqoti, fikr almashuvi va madaniy qadriyatlari aks etadi. Har bir tilning leksik boyligi turli qatlamlardan iborat bo‘lib, ulardan biri – haqoratli leksikadir. Haqoratli so‘zlar jamiyatda ko‘pincha salbiy baho berish, kamsitish yoki hissiy reaktsiyani ifodalash vositasi sifatida qo‘llanadi. Shu bois, ularni lingvistik jihatdan o‘rganish nafaqat tilshunoslik nazariyasi, balki ijtimoiy hayot uchun ham muhimdir.

Tilshunoslikda haqoratli leksika alohida tadqiqot obyekti sifatida ko‘riladi. Bu qatlam nutqning emotsional, pragmatik va sotsiollingvistik jihatlarini yoritib beradi. Haqoratli so‘zlar ko‘pincha jamiyatda salbiy baho berish, kamsitish yoki ijtimoiy chegaralarni belgilash vositasi sifatida ishlatiladi. Shu sababli, ularni o‘rganish tilning ijtimoiy funksiyalarini anglashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Haqoratli leksika – bu nutqda kamsitish, past baholash, g‘azab yoki nafrat ifodalash uchun qo‘llanadigan so‘z va iboralar majmuasi. Ular semantik jihatdan salbiy konnotatsiyaga ega bo‘lib, ko‘pincha ijtimoiy me’yorlarga zid bo‘ladi. Lingvistik nuqtai nazardan, haqoratli so‘zlar:

[1] Малик, Тоҳир. Шайтанат. (2-китоб). –216 б. https://n.ziyouz.com/ books/uzbek_nasri/Tohir%20Malik.%20Shaytanat%20(ikkinchi%20kitob).pdf

[2] Малик, Тоҳир. Шайтанат. (3-китоб). – 220 б. https://www.ziyouz.com/ books/uzbek_nasri/Tohir%20Malik.%20Shaytanat%20(uchinchi%20kitob).pdf

- semantik jihatdan – salbiy baho bildiruvchi birliklar (ahmoq, tentak);

- morfologik jihatdan – ko‘pincha qo‘pol shakllar, affikslar yoki fonetik o‘zgarishlar bilan hosil bo‘ladi (itvachcha, yetimvachcha);

- pragmatik jihatdan – nutq vaziyatiga qarab kamsitish, masxara qilish yoki agressiyani ifodalaydi (dangasa, megajin).

Haqoratli leksika faqat tilning ichki tizimi bilan cheklanmaydi, balki ijtimoiy kontekstda ham o‘rganiladi. Pragmatika nuqtai nazaridan, haqoratli so‘zlar nutq aktining maxsus turi bo‘lib, ular kommunikativ maqsadga xizmat qiladi. Masalan, ular:

- konfliktli vaziyatlarda – raqibni kamsitish (kaltafahm, nobakor,la’nati);

- ijtimoiy guruhlar ichida – hazil yoki do‘stona masxara sifatida (sassiq, jinni);

- madaniy kontekstda – stereotiplarni mustahkamlash vositasi sifatida qo‘llanadi (cho‘pon, qishloqi).

Sotsiolingvistika esa haqoratli leksikaning jamiyatdagi tarqalishini, yosh, jins, ijtimoiy tabaqa va hududiy dialektlarga bog‘liq farqlarini o‘rganadi. Ayrim so‘zlar bir guruhda hazil sifatida qabul qilinsa, boshqa guruhda og‘ir haqorat sifatida baholanishi mumkin. Xorazm shevasida «g‘or» so’zi haqorat sifatida baholanadi, ammo boshqa hududlarda tog‘ bag‘ridagi katta hajmli bo‘shliq ma’nosini ifodalaydi.

O‘zbek tilida haqoratli leksika masalasi hozirgacha ko‘proq folklor, badiiy adabiyot yoki kundalik nutq misollarida o‘rganilgan. [1]Ammo zamonaviy korpus lingvistikasining metodlari bu sohani yanada chuqurroq va tizimli tahlil qilish imkonini beradi.[2] Korpus lingvistikasida katta hajmdagi matnlar yig‘ilib, ular lingvistik jihatdan belgilab chiqiladi va statistik hamda semantik tahlil qilinadi. Bu yondashuv orqali haqoratli so‘zlarning qo‘llanish chastotasi, kontekstlari, morfologik shakllari va semantik guruhlari aniqlanishi mumkin.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundaki, bugungi kunda internet va ijtimoiy tarmoqlarda haqoratli nutqning ko‘payishi jamiyatda muayyan muammolarni keltirib chiqarmoqda. Shu sababli, o‘zbek tilida haqoratli leksika korpusini yaratish nafaqat ilmiy, balki amaliy jihatdan ham zarurdir. Masalan, bu korpus asosida kontent filtrlash algoritmlari, nutq madaniyatini oshirish dasturlari va ta’limiy resurslar ishlab chiqilishi mumkin.

Shuningdek, haqoratli leksikaning o‘zbek tilidagi xususiyatlarini o‘rganish orqali uni boshqa tillar bilan qiyoslash, tarjima jarayonida ekvivalentlarni aniqlash va sotsiollingvistik tadqiqotlarni kengaytirish mumkin. Bu esa o‘zbek tilining global miqyosda elektron resurslar orasida o‘z o‘rnini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Demak, ushbu maqolaning asosiy maqsadi – o‘zbek tilida haqoratli leksika korpusini yaratish, uni lingvistik jihatdan tasniflash va amaliy qo‘llanmalarga yo‘naltirishdir. Tadqiqotda korpus lingvistikasining metodlari, annotatsiya tizimlari va avtomatik tahlil vositalari qo‘llanadi. Natijada, o‘zbek tilining bu maxsus leksik qatlamiga oid elektron resurs yaratiladi va uning ilmiy hamda amaliy ahamiyati yoritiladi.

O‘zbek tilidagi haqoratli leksika ko‘p hollarda xalq og‘zaki ijodi, maqol va matallarda uchraydi. [3] Ularning bir qismi qadimiy turkiy tillardan meros bo‘lsa, boshqalari arab, fors va rus tillaridan kirib kelgan. [4]Tarixiy manbalarda ko‘plab qo‘pol so‘zlar ijtimoiy tabaqalarni ajratish, hukmronlikni ifodalash yoki dushmanni kamsitish vositasi sifatida ishlatilgan. Bu esa haqoratli leksikaning ijtimoiy vazifasi qadimdan mavjud bo‘lganini ko‘rsatadi.

Korpus lingvistikasida haqoratli leksika tizimli ravishda o‘rganiladi. Bu yondashuv quyidagi afzalliklarga ega:

- chastota tahlili: haqoratli so‘zlarning qo‘llanish darajasi aniqlanadi.

- kontekstual tahlil: so‘zlarning qaysi vaziyatlarda ishlatilishi o‘rganiladi.

- morfologik tahlil: so‘zlarning shakllanish usullari va variantlari ko‘riladi.

- semantik guruhlash: haqoratli leksika ma’no guruhlariga ajratiladi (masalan, tashqi ko‘rinishga oid, aqliy qobiliyatga oid, ijtimoiy maqomga oid).

Korpus lingvistikasining metodlari yordamida o‘zbek tilida haqoratli leksikaning to‘liq elektron bazasini yaratish mumkin. Bu baza keyinchalik avtomatik filtrlash, tarjima tizimlari va sotsiolingvistik tadqiqotlarda qo‘llanadi.

Haqoratli leksika bo‘yicha tadqiqotlar tilshunoslikning bir nechta sohalariga hissa qo‘shadi:

-semantika – salbiy konnotatsiyali birliklarni o‘rganish;

-pragmatika – nutq aktlari va kommunikativ maqsadlarni tahlil qilish;

-sotsiollingvistika – jamiyatdagi til va ijtimoiy munosabatlarni o‘rganish;

[1] Najmidinova N. Linguistic Expertological Interpretation of Insulting Units in The Explanatory Dictionary of The Uzbek Language. Web of Scientist: International scientific research journal. ISSN: 2776-0979, Volume 5, Issue 8, August 2024. pp. 9-14.

[2] Khurramova G. Similarities of lexical-semantic relations in Uzbek and English languages. EI Journal of Multidisciplinary Research. June 2023

[3] Najmidinova N. Linguistic Expertological Interpretation of Insulting Units in The Explanatory Dictionary of The Uzbek Language. Web of Scientist: International scientific research journal. ISSN: 2776-0979, Volume 5, Issue 8, August 2024. pp. 9-14.

[4] Kuriyozov E. Uzbek Corpus Sample.Git Hub repository. August 2022

-kompyuter lingvistikasi – avtomatik aniqlash va filtrlash algoritmlarini ishlab chiqish.

O‘zbek tilida haqoratli leksika korpusini yaratish jarayoni bir necha bosqichlardan iborat bo‘lib, u nazariy asosda belgilangan mezonlarga tayangan holda amalga oshiriladi. Bu jarayonning muvaffaqiyati to‘plangan ma’lumotlarning sifatiga, ularni qayta ishlash vositalariga va tahlil metodlariga bog‘liq. Korpus yaratishda turli manbalardan foydalanish zarur:

1. Ijtimoiy tarmoqlar – zamonaviy nutqdagi haqoratli leksikaning eng faol manbai (troll, qovun).

2. Badiiy adabiyot va dramaturgiya – tarixiy va stilistik jihatdan boy misollarni beradi (padarla’nat, badgir,hezalak).

3. Og‘zaki nutq yozuvlari – dialektal variantlar va kundalik muloqotdagi qo‘pol so‘zlarni aniqlash imkonini beradi (tulpa, g‘or)

Bu manbalardan olingan matnlar elektron shaklda yig‘ilib, dastlabki tozalash (tokenizatsiya, normalizatsiya) jarayonidan o‘tkaziladi.

Haqoratli so‘zlarni belgilash uchun maxsus annotatsiya sxemasi ishlab chiqiladi. Unda:

1. Semantik teglar – haqoratning yo‘nalishi (masalan, tashqi ko‘rinish, aqliy qobiliyat, ijtimoiy maqom).

2. Pragmatik teglar – nutq vaziyatidagi funksiyasi (masxara, kamsitish, agressiya).

3. Intensivlik darajasi – so‘zning kuchli yoki yumshoq haqorat ekanini ko‘rsatadi.

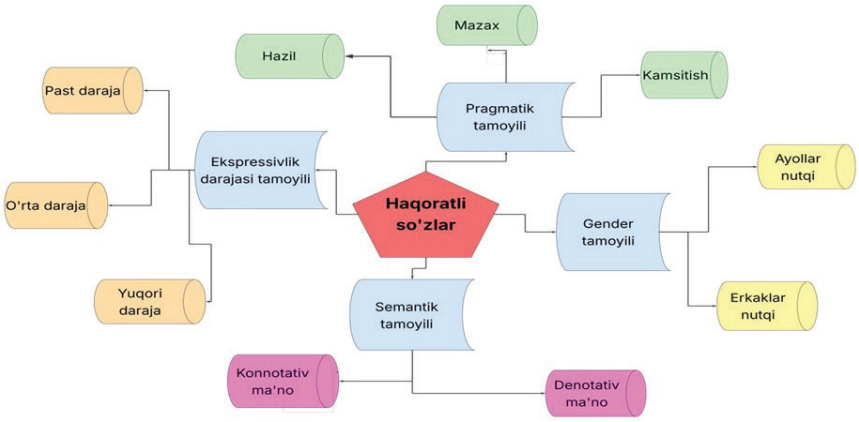
Bu jarayon tilshunoslar tomonidan qo‘lda amalga oshiriladi, keyinchalik avtomatik tizimlar yordamida kengaytiriladi.

Korpus lingvistikasida maxsus dasturlar qo‘llanadi. O‘zbek tilida haqoratli leksika korpusini yaratishda quyidagi vositalar muhim rol o‘ynaydi.

AntConc matnlardagi so‘zlar chastotasini, ularning yonma-yon kelishini va kontekstini aniqlash uchun ishlatiladi. Dastur oddiy va tez ishlaydi. Haqoratli leksika tahlilida u ma’lum bir so‘z qanchalik ko‘p ishlatilishini va turli vaziyatlarda qanday ma’noda qo‘llanayotganini ko‘rsatadi. Masalan, «ahmoq» so‘zini konkordans oynasida turli gaplar ichida ko‘rish mumkin.[1]

Voyant Tools matnlarni grafik va diagrammalar orqali tahlil qilishga xizmat qiladi. Interfeysi qulay va interaktiv. Haqoratli leksika tahlilida bu vosita haqoratli so‘zlarning semantik maydonini, ya’ni qaysi so‘zlar bilan bog‘lanib kelishini vizual tarzda ko‘rsatadi. Masalan, «tentak» so‘zi bilan birga ishlatiladigan boshqa salbiy so‘zlar grafik ko‘rinishda aks etadi[2]

Lucid platformalari diagramma va konseptual xaritalar yaratish uchun ishlatiladi. U murakkab lingvistik jarayonlarni ko‘rgazmali tarzda tushuntirishga yordam beradi. Haqoratli leksika tahlilida Lucid orqali haqoratli so‘zlar guruhlarga ajratilib, ularning ma’noviy bog‘lanishlari diagramma ko‘rinishida beriladi. Masalan, jismoniy ko‘rinishga oid haqoratlar va aqliy qobiliyatga oid haqoratlar alohida bloklarda aniq tasvirlanadi.[3]



1-rasm. Lucid platformalarida haqoratli so‘zlar tasnifini berish

Yuqoridagi 1-rasmda keltirilgan konseptual diagramma o‘zbek tilidagi haqoratli so‘zlarni lingvistik tamoyillar asosida tasniflashga xizmat qiladi. Diagramma beshta asosiy tamoyilni ajratadi:

1. Ekspressivlik darajasi tamoyili – haqoratli so‘zlarning emotsional kuchini aniqlashda muhim mezon bo‘lib, ular past, o‘rta va yuqori darajadagi ifoda vositalariga ajratiladi. Bu tasnif nutqdagi agres-

[1] Anthony L. AntConc: A freeware corpus analysis toolkit for concordancing and text analysis. Official website. 2022
[2] Desagulier G. A whale of a tool: navigating texts with Voyant Tools. Corpling Hypotheses.2024
[3] Jarkas N. Computer-assisted textual analysis with CLiC, Voyant Tools & AntConc. AMICAL Consortium.2022

siya darajasini baholashda qo‘l keladi.

2. Pragmatik tamoyil – haqoratli birliklarning nutq vazifasini belgilaydi: hazil, mazax yoki kamsitish. Bu tamoyil pragmatik kontekstda so‘zning haqorat darajasini aniqlashga yordam beradi.

3. Gender tamoyili – ayollar va erkaklar nutqida haqoratli leksikaning qo‘llanish farqlarini ko‘rsatadi. Bu sotsiollingvistik jihatdan muhim bo‘lib, ijtimoiy guruhlar orasidagi til tafovutlarini yoritadi.

4. Semantik tamoyil – haqoratli so‘zlarning konnotativ (emotsional) va denotativ (asosiy) ma’nolarini ajratadi. Bu tamoyil semantik tahlil uchun asos bo‘lib xizmat qiladi, ayniqsa tarjima va avtomatik filtrlash tizimlarida.

Diagramma orqali haqoratli leksika ko‘p qatlamli, kontekstga bog‘liq va ijtimoiy jihatdan murakkab hodisa ekanligi tasdiqlanadi. Bu tasnif korpus lingvistikasi asosida yaratilgan elektron bazani semantik va pragmatik jihatdan boyitishga xizmat qiladi. Shuningdek, bu tamoyillar asosida yaratilgan teglash tizimi haqoratli birliklarni avtomatik aniqlashda yuqori aniqlikni ta’minlaydi.

Korpusdan olingan ma’lumotlar statistik jihatdan qayta ishlanadi:

- chastota tahlili – eng ko‘p ishlatiladigan haqoratli so‘zlar ro‘yxati tuziladi;

- kollokatsiya tahlili – haqoratli so‘zlar bilan birga ishlatiladigan boshqa birliklar aniqlanadi;

- kontekstual tahlil – haqoratli so‘zlarning nutq vaziyatiga bog‘liq o‘zgarishlari ko‘riladi.

O‘zbek tilida turli hududlarda ishlatiladigan haqoratli so‘zlar farqlanadi. Masalan, Surxondaryo dialektida ishlatiladigan ayrim qo‘pol so‘zlar Toshkent nutqida uchramasligi mumkin. [1]Shuningdek, bir so‘zning kontekstdagi ma’nosi ham o‘zgaradi: do‘stona hazil sifatida qabul qilinadigan so‘z boshqa vaziyatda og‘ir haqorat bo‘lishi mumkin.

Tadqiqotda haqoratli kontentni to‘liq keltirish emas, balki uni ilmiy tahlil qilish maqsad qilib olinadi. Shuningdek, korpusdan foydalanishda jamiyatda salbiy oqibatlarga olib kelmaslik uchun maxsus filtrlash mexanizmlari ishlab chiqilishi lozim.

O‘zbek tilida haqoratli leksika korpusini yaratish va uni korpus lingvistikasining metodlari asosida tahlil qilish natijasida bir qator muhim ilmiy va amaliy xulosalarga erishiladi. Ushbu bo‘limda tadqiqot davomida olingan asosiy natijalar, statistik ko‘rsatkichlar va lingvistik tasniflar yoritiladi.

Korpus tahlili natijasida o‘zbek tilidagi haqoratli so‘zlar bir necha semantik guruhlarga ajratiladi:

- tashqi ko‘rinishga oid haqoratlar: insonning jismoniy qiyofasi, bo‘yi, vazni yoki yuz tuzilishiga qaratilgan so‘zlar (kalta, baqaloq, naynov);

- aqliy qobiliyatga oid haqoratlar («ahmoq», «tentak» kabi so‘zlar orqali kamsitish);

- ijtimoiy maqomga oid haqoratlar: kasb, tabaqa yoki ijtimoiy rolga qaratilgan salbiy baholar (tagipast, nochor,savodsiz);

- axloqiy va xulq-atvor haqoratlari: odob-axloq me’yorlariga zid bo‘lgan xatti-harakatlarni ta’riflovchi qo‘pol so‘zlar (shallaqi, yengiltak).

Bu tasnif haqoratli leksikaning jamiyatdagi funksiyalarini yanada aniqroq ko‘rsatib beradi.

AntConc dasturi yordamida so‘z chastotasi tahlil qilindi. Eng ko‘p ishlatiladigan 50 ta haqoratli so‘z ro‘yxati tuzildi. [2]Ularning qo‘llanish chastotasi ijtimoiy tarmoqlarda badiiy adabiyotga nisbatan ancha yuqori ekani aniqlandi. Kollokatsiya tahlili orqali haqoratli so‘zlar ko‘pincha salbiy fe’llar («urmoq», «masxara qilmoq») bilan birga ishlatilishi kuzatildi.

Voyant Tools yordamida vizual tahlil natijalari ko‘rsatdiki, haqoratli so‘zlar ko‘pincha bir-biriga yaqin semantik maydonlarda to‘planadi. Masalan, «ahmoq» va «tentak» so‘zlari bir xil kontekstlarda tez-tez uchraydi.

Korpus tahlili o‘zbek tilining turli hududiy variantlarida haqoratli leksikaning sezilarli farqlarini ko‘rsatadi. Surxondaryo va Qashqadaryo dialektlarida ayrim qo‘pol so‘zlar Toshkent nutqida uchramaydi. Masalan, do‘rri, qorayag‘ir, tulpa. Farg‘ona vodiysida ishlatiladigan ayrim haqoratli iboralar boshqa hududlarda yumshoqroq shaklda qo‘llanadi. Masalan, qovun qilibsan. Bu farqlar sotsiolingvistik tadqiqotlar uchun muhim material bo‘lib xizmat qiladi.

Haqoratli so‘zlarning ma’nosi ko‘pincha kontekstga bog‘liq ravishda o‘zgaradi. Do‘stona hazil sifatida ishlatilganda yumshoqroq qabul qilinadi. Konfliktli vaziyatlarda esa og‘ir haqorat sifatida baholanadi.

Korpus asosida yaratilgan resurslar avtomatik filtrlash algoritmlarini ishlab chiqishda qo‘llanilishi mumkin. [3] Mashina o‘rganishi yordamida haqoratli so‘zlarni aniqlashda yuqori aniqlik darajasi kuzatiladi. Bu natija internetdagi salbiy kontentni kamaytirish va ta’limiy platformalarda nutq madaniyatini oshirish uchun muhimdir.

Natijalar quyidagi jihatlarda ahamiyatli bo‘ladi:

1.Ilmiy jihatdan: o‘zbek tilida haqoratli leksikaning tizimli tasnifi yaratildi, korpus lingvistikasining metodlari sinovdan o‘tkaziladi.

2.Amaliy jihatdan: elektron korpus resursi yaratilishi orqali kontent filtrlash, tarjima tizimlari va ta’limiy dasturlar uchun asos bo‘ladi.

[1] Kuriyozov E Uzbek Corpus Sample. Git Hub repository. August 2022

[2] Najmidinova N. Linguistic Expertological Interpretation of Insulting Units in The Explanatory Dictionary of The Uzbek Language. Web of Scientist: International scientific research journal. ISSN: 2776-0979, Volume 5, Issue 8, August 2024. pp. 9-14.

[3] Kuriyozov E Uzbek Corpus Sample. Git Hub repository. August 2022.

3.Sotsiolingvistik jihatdan: haqoratli leksikaning jamiyatdagi tarqalishi, dialektal farqlari va kontekstual o‘zgarishlari yoritiladi.

O‘zbek tilida haqoratli leksika korpusini yaratish nafaqat nazariy tilshunoslik uchun, balki amaliy sohalar uchun ham katta ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalari turli yo‘nalishlarda qo‘llanilishi mumkin.

Bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlarda haqoratli nutqning ko‘payishi jamiyatda salbiy muhitni shakllantirmoqda. Yaratiladigan korpus asosida avtomatik filtrlash algoritmlari ishlab chiqilishi mumkin. Bu algoritmlar foydalanuvchilarning yozgan matnlarini tahlil qilinib, haqoratli so‘zlarni aniqlaydi va ularni bloklaydi yoki ogohlantirish beradi. Natijada, internet muhitida sog‘lom muloqot madaniyati shakllanadi.

Korpusdan ta’limiy dasturlar va o‘quv qo‘llanmalar yaratishda foydalanish mumkin. Masalan, o‘quvchilarga haqoratli leksikaning salbiy oqibatlarini tushuntirish, nutqda ijobiy alternativalarni taklif qilish va madaniy muloqot ko‘nikmalarini shakllantirishda bu resurs muhim rol o‘ynaydi.

Haqoratli leksikaning boshqa tillardagi ekvivalentlarini aniqlash tarjima tizimlari uchun zarur. [1]Korpus asosida o‘zbek tilidagi haqoratli so‘zlarning ingliz, rus yoki boshqa tillardagi mos variantlari aniqlanib, avtomatik tarjima sifatio‘z o‘rnini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Korpusdan olingan ma’lumotlar jamiyatdagi til va ijtimoiy munosabatlarni o‘rganishda qo‘llanadi. Masalan, haqoratli leksikaning yoshlar nutqida ko‘proq uchrashi, dialektal farqlar yoki genderga oid qo‘llanish xususiyatlari sotsiollingvistika uchun muhim materialdir.

O‘zbek tilining elektron korpusini kengaytirish orqali tilshunoslik tadqiqotlari uchun yangi imkoniyatlar yaratiladi. Haqoratli leksika bazasi boshqa leksik qatlamlar bilan birga umumiy til resurslarini boyitadi va kelajakdagi tadqiqotlar uchun mustahkam poydevor bo‘lib xizmat qiladi.

O‘zbek tilida haqoratli leksika korpusini yaratish va uni korpus lingvistikasining metodlari asosida tahlil qilish tadqiqoti bir qator muhim ilmiy va amaliy natijalarni beradi. Avvalo, haqoratli so‘zlarning semantik, pragmatik va sotsiolingvistik jihatlari tizimli ravishda tasniflanadi. Bu tasnif orqali haqoratli leksikaning jamiyatdagi funksiyalari, qo‘llanish chastotasi va kontekstual o‘zgarishlari aniqlanadi.

Metodologik jihatdan, AntConc, Voyant Tools va Lucid kabi dasturlar yordamida matnlarni avtomatik tahlil qilish, vizualizatsiya qilish va semantik guruhlash imkoniyatlari sinovdan o‘tkaziladi. Natijada, haqoratli leksikaning qo‘llanish chastotasi, kollokatsiyalari va semantik maydonlari aniqlanadi. Bu esa o‘zbek tilida haqoratli nutq birliklarini chuqurroq o‘rganish va elektron resurs yaratish uchun mustahkam poydevor bo‘ladi.

Amaliy jihatdan, yaratilgan korpus internetdagi salbiy kontentni filtrlash, ta’limiy platformalarda nutq madaniyatini oshirish va tarjima tizimlarida sifatni yaxshilash uchun qo‘llanilishi mumkin. Shuningdek, sotsiolingvistik tadqiqotlar uchun haqoratli leksikaning dialektal farqlari va ijtimoiy guruhlardagi qo‘llanish xususiyatlari yoritiladi.

Umuman olganda, ushbu tadqiqot o‘zbek tilining elektron resurslarini boyitish, lingvistik nazariyani kengaytirish va amaliy qo‘llanmalarda samarali foydalanish imkonini beradi. Kelajakda bu yo‘nalishda yanada kengroq korpus yaratish, mashina o‘rganishi algoritmlarini takomillashtirish va xalqaro qiyosiy tadqiqotlarni amalga oshirish zarur.

Rezyume. Mazkur ilmiy ish o‘zbek tilida haqoratli leksikaning korpus lingvistikasi asosida tahlilini o‘z ichiga oladi.Tadqiqot natijasida o‘zbek tilida haqoratli leksikaga oid elektron korpus yaratiladi va uning internet kontentini filtrlash, ta’limiy platformalarda nutq madaniyatini oshirish hamda tarjima tizimlarida qo‘llanilishi mumkinligi isbotlanadi.

Resume. This scientific work analyzes offensive vocabulary in the Uzbek language based on corpus linguistics. As a result of the research, an electronic corpus of offensive words in Uzbek is created. It is proven that this corpus can be used to filter internet content, improve speech culture on educational platforms, and support translation systems.

Резюме. Данная научная работа анализирует оскорбительную лексику узбекского языка на основе корпусной лингвистики. В результате исследования создаётся электронный корпус оскорбительных слов узбекского языка. Доказано, что данный корпус может использоваться для фильтрации интернет-контента, повышения культуры речи на образовательных платформах и в системах перевода.

[1] Khurramova G. Similarities of lexical-semantic relations in Uzbek and English languages. EI Journal of Multidisciplinary Research. 2023. pp 18-27